

İsmail E. Erünsal. *Edebiyat Tarihi Yazıları: Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler*.
Hazırlayan Hatice Aynur. İstanbul: Dergâh, 2016. 587 s., ISBN: 9789759957780.

BETÜL SİNAN NİZAM

İstanbul Şehir Üniversitesi
(betulnizam@gmail.com).

“ ” Sinan Nizam, Betül. “İsmail E. Erünsal. *Edebiyat Tarihi Yazıları: Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler*.” *Zemin*, s. 2 (2021): 258-264.

Tarih, edebiyat, tasavvuf, kütüphanecilik ve arşivcilik gibi alanlarda yaptığı titiz ve özgün çalışmalarla Türk kültür tarihine değerli katkılarda bulunan İsmail Erünsal'ın edebiyat tarihi ile ilgili yazıları 2016'da yayımlanan kitapla bir araya getirilmiştir.¹ 1979-2013 yılları arasında çeşitli ansiklopedi, dergi ve kitaplarda yayımlanan yazıların ya da sunulan bildirilerin² genişletilmesi, gözden geçirilmesi, düzeltilmesi veya çevirisi yoluyla “yeniden üretilen” bu yazılarda, ele alınan konular üzerinde sonraki yıllarda araştırmacıların yaptıkları çalışmalar da incelenmiştir. Bu şekilde kitaptaki her bir yazı güncellenmiş ve bugünün okuyucusu açısından daha işlevsel ve yararlı hâle getirilmiştir. Dolayısıyla kitap sadece araştırmacının edebiyat tarihi ile ilgili yazılarını bir araya getirip bunlara daha kolay ulaşılmasını sağlaması açısından değil, bu yazıların son versiyonlarını içermesi bakımından da kıymetlidir.

Hatice Aynur ile Bilgin Aydın'a ithaf edilen ve beş bölümden oluşan eser, Hatice Aynur'un kaleme aldığı oldukça kapsamlı bir “Sunuş”la başlar. Burada Türk akademisine yönelik haklı eleştirilerde bulunan Aynur, “kütüphane ve arşivlerde geçen uzun yılların emeğiyle yoğrulup olgunlaşmış, henüz cevaplanamamış soruların peşinden giden, düşünmeye yönelten veya yol gösteren nitelikli çalışmalar”ın (s. 7) değerine işaret eder. Kitabın her bir bölümündeki makalelerin öneminin ortaya konulduğu yazıda araştırmacıların kaynaklarda tekrarlanan eksik ve yanlış bilgileri değil arşiv belgeleri yardımıyla “güncellenmiş” bilgileri kullanması gerekliliği özellikle vurgulanmıştır. Makalelerin tasnifinde sonradan küçük bir değişiklik yapılmasından olsa gerek burada bir yazı farklı bir bölüme dâhil edilmiştir. Kitap, “Bibliyografya” ve “Dizin” bölümleriyle son bulur.

“Arşiv Kayıtları Işığında Şair Biyografileri” adlı ilk bölüm Abdürrahîm Karahisârî (ö. 888/1483'ten sonra), Sarıca Kemâl (ö. 894/1489'dan sonra), Mih-rî Hatun (ö. 917/1512'den sonra), Revânî (ö. 930/1523-24), Vâ'iz Vâlihî (ö. 996/1588) ve Tâci-zâde Ca'fer Çelebi'nin (ö. 921/1515) hayatı ile eserlerini konu alan altı yazıdan oluşmaktadır. Büyük oranda Erünsal'ın *Türkiye Diyanet Vakfı*

¹ Yazarın tarih, kütüphanecilik ve arşivcilikle ilgili yazılarının derlendiği kitap için bk. İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri: Şahıslardan Eserlere, Kurumlardan Kimliklere* (İstanbul: Timaş, 2014). Kitabın 2019'da aynı yayınevi tarafından genişletilmiş 2. baskısı yapılmıştır.

² Kitapta sempozyumun gerçekleşmemesi dolayısıyla sunulamayan, dolayısıyla ilk kez neşredilen bir tebliğ metni (“Türk Edebiyatında Endülüs’e İlginin Uyanmasında Ziya Paşa’nın *Endülüs Tarihi* Adlı Tercümesinin Rolü ve Bu Tercümenin Yapılış Nedenleri”) de bulunmaktadır.

İslâm Ansiklopedisi'ne yazdığı maddelerin güncellenmiş şekli olan bu yazılar tarihi ve biyografik kaynakların yanı sıra arşiv belgelerinin kullanılması bakımından önemlidir. Araştırmacı, şair/münşîlerin biyografilerini ortaya koyabilmek için klasik edebiyat tarihi araştırmalarında kullanılan tezkire ve tarih kitaplarıyla birlikte vakfiyeleri, in'âmât, tahrir, mühimme, ruûs ve tapu defterlerini, hüccetleri, şer'î sicilleri, fermanları ve padişahlara sunulan çeşitli raporları da kullanmıştır. Bu şekilde söz konusu sanatçıların tezkire ve tarih kitaplarında bahsedilmeyen gerçek isimleri, aileleriyle ilgili bazı bilgiler, eser sundukları kişiler, üstlendikleri görevler ve ölüm tarihleri ortaya konmuştur. Böylece hem birincil hem ikincil kaynaklarda tekrarlanan sınırlı bilgiler genişletilmiş, ayrıca farklı ya da çelişen bilgiler kritik edilerek düzeltilmiştir. Yazılar çoğunlukla konuyla ilgili literatürden bahsedilerek bitirilmektedir.

Bu bölümdeki Tâci-zâde Ca'fer Çelebi ile ilgili makale özellikle dikkate değerdir. Erünsal'ın 1983'te kitap hâlinde yayımlanan doktora tezinin giriş bölümünün F. Meliha Şen tarafından yapılan çevirisi olan bu yazı, çalışmanın İngilizceye hâkim olmayan araştırmacılara ulaşması açısından önemlidir.³ Güncellemeler ve yeni kaynakların da eklenmesiyle yıllar önce yapılan kıymetli çalışmanın değerinin daha da arttığını söylemek mümkündür. Özellikle konu üzerinde çalışıldığı yıllarda neşredilmeyip bugün basımı bulunan kaynaklara da referans verilmesi araştırmacılara büyük kolaylık sağlamaktadır. Ayrıca çevirenin bazı küçük notları okuyuculara yardımcı olmaktadır. Özellikle bir doktora tezine dayanan bu çalışmanın, bir şairin/münşînin biyografisi ve edebî eserleri üzerine çalışan/çalışacak genç araştırmacılar için üslup ve yöntem açısından örnek teşkil ettiği söylenebilir.

"Edebiyat Tarihi Kaynağı Olarak Arşiv Kayıtları" adlı ikinci bölüm kitabın en geniş/uzun kısmıdır ve altı makaleden oluşur. "Türk Edebiyatı Tarihine Kaynak Olarak Arşivlerin Önemi" başlıklı oldukça teferruatlı ilk yazıda, eski ve yeni Türk edebiyatı tarihi çalışmalarında in'âmât defterleri, vakfiyeler ve muhasebe defterleri, şer'î siciller, ruûs defterleri, mevâcib, müşâhere-horân ve rûznâmçe defterleri, mühimme ve tahrir defterleri, muhallefât ve tereke kayıtları, kazasker rûznâmçeleri gibi arşiv belgelerinin önemi çeşitli örneklerle

3 Türkçeye çevrilmiş bu giriş bölümüyle birlikte eserin tamamı için bk. Tâci-zâde Ca'fer Çelebi, *Tâci-zâde Ca'fer Çelebi Dîvânı*, haz. İsmail E. Erünsal (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018) (e-kitap).

ortaya konmuştur. Araştırmacı önce bu kaynaklar hakkında kısaca bilgi vermiş, sonrasında bunlardan yararlanarak çeşitli müellifler hakkında ulaştığı “yeni” bilgileri sunmuştur. Dipnotlarda ikincil kaynaklara da göndermeler yapılarak bu bilgilerle zenginleştirilen ve tashih edilen kısımlar net olarak vurgulanır. Şairlerin daha “gerçekçi” ve “insanî” portrelerini çizmek için kullanılması gereken arşiv kaynakları ile ilgili teorik bilgileri de içeren yazının bu konuya yabancı edebiyat tarihi araştırmacılarına toplu ve özet bir “ders” niteliğinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çeşitli arşiv belgelerinde adları geçen on altıncı yüzyıl şairleriyle ilgili bilgilerin tablo hâlinde verildiği “Arşiv Belgelerine Göre On Altıncı Asır Şairleri” başlıklı ikinci yazıyla, bu şairler üzerinde çalışan araştırmacılara fayda ve kolaylık sağlanmak istenmiştir. Bu “toplu” bilgiler ayrıca, bu yüzyılda saray-şair ilişkisi hakkında ipuçları vermesi bakımından da önemlidir.

Söz konusu edilen yüzyıllarda Osmanlıda saray şairliği sisteminin teşekkül ettiğini vurgulayan “Osmanlı İmparatorluğu’nda On Beşinci ve On Altıncı Asırlarda Saray Şairleri ve Saray Şairliği Var mıydı?” adlı kısa yazıdan sonra “908 (1502) Tarihli Saray Kütüphanesi Kataloğu ve Türk Edebiyatı Tarihine Kaynak Olarak Önemi” başlıklı makale gelir. Burada, on altıncı yüzyılın başlarında Osmanlı sarayında bulunan kitapların listesini veren ve tek nüshası Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi’nde bulunan önemli katalogun tanıtılmasıyla yetinilmemiş, katalogdan edinilen bazı bilgiler tartışılıp sorgulanarak değerli tespitlerde bulunulmuştur. Daha sonraki çalışmalara⁴ da kaynaklık eden makalenin sonunda katalogdaki edebiyat eserlerinin listesi yer alır. Bölümün “Lâmi’î Çelebi’nin Terekesi” ve “Şair Nedîm’in Muhallefâtı” adlı son iki makalesi söz konusu şairlerin öldükten sonra geride bıraktıklarının bir değerlendirmesi ve listesini içerir. Erünsal, bu müelliflerin terekelerinde bulunanların hayatlarıyla ilgili “yeni” bilgiler edinmedeki rolünü; onların maddî ve manevî dünyalarını, yaşam biçimlerini, ailelerini, meraklarını aydınlatmadaki işlevini örneklerle gösterir. Şairlerin sahip oldukları kitapların tespitinin, yalnızca hayatlarıyla ilgili ipuçları vermesi bakımından değil genel anlamda kitap kültürü çalışmaları açısından da önemli olduğu özellikle vurgulanır. Araştırmacı her iki makalesini de

4 Bk. *Treasures of Knowledge: An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4): Essays and Transliteration and Facsimile “Register of Books” (Kitab al-Kulub)*, MS Török F. 59 (Magyar Tudományok Akadémia Könyvtára Keleti Gyűjtemény (Oriental Collection of the Library of the Hungarian Academy of Sciences), ed. Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar and Cornell H. Fleischer, vol. I-II (Leiden: Brill, 2019).

diğer divan şairlerinin tereke kayıtlarının bulunmasıyla tezkire vb. kaynaklarda verilen bilgilerin daha da zenginleşip değişeceğini, bu şekilde farklı yönleri de açığa çıkarılan şairlerin ve eserlerinin (dolayısıyla da Osmanlı edebiyatının) daha iyi anlaşılabilceğini ifade ederek bitirir. Bu iki makale, müelliflerin hayatayken okunması için bıraktıkları “eserlerin” yanı sıra öldükten sonra bıraktıkları “eşyaların” onların “bilinmeyen” yönlerini gün yüzüne çıkarmadaki önemini ortaya koyması açısından son derece değerlidir.

“Kayıp Metinlerin Keşfi” adlı üçüncü bölümde araştırmacı tarafından ilim âlemine tanıtılan eserlerle ilgili makaleler bir araya getirilmiştir. Bu şekilde Nakkaş Safi’nin (ö. 15. yüzyıl) *Dîvân*’ı,⁵ Kalkandelenli Mu’îdî’nin (ö. 16. yüzyıl) *Miftâhu’t-Teşbih*’i, Sâfi mahlasını kullanan Cezerî Kâsım Paşa’nın (ö. Ramazan 907/Mart 1502’den sonra, 939/1532-33’ten önce) *Dîvân*’ı⁶ ve Mehmed Şükrü Efendi’nin (ö. ?) *Mecmû‘a-i İlâhiyyât* adlı eseri müelliflerinin hayatları ve sanatlarıyla birlikte ele alınmıştır. Özellikle kaynaklarda hakkında yetersiz ve çelişkili bilgiler bulunan Cezerî Kâsım Paşa’nın tarihî kişiliğinin tezkire ve tarih kitaplarının yanı sıra yine arşiv belgeleri kullanılarak aydınlatılması dikkat çekicidir. Daha önce kayıp olduğu düşünülen ya da hiç bilinmeyen söz konusu eserlerden örnekler dört makalede de verilmekle beraber ikinci makale, *Miftâhu’t-Teşbih*’in transkripsiyonlu metni ile tıpkıbasımını ve belagat literatürüyle ilgili bir girişi içermesi açısından da önemlidir.

“Dîvân Neşirlerinde Karşılaşılan Güçlükler: Güvenilir Bir Metin Tesisi”, “Latîfi Tezkiresi: Tenkitli Neşri ve Bu Neşrin Ortaya Koyduğu Bazı Meseleler” ve “Yazma Eserlerin Kataloglanmasında Karşılaşılan Güçlükler: Eser ve Müellif Adının Tespiti” başlıklı makaleler “Yazma Eserlerin Tespitine ve Neşrine Dair Problemler” başlığı altında dördüncü bölümde bir araya getirilmiştir. Genel olarak tenkit yazıları olarak nitelendirilebilecek bu çalışmaların ilkinde güvenilir bir neşir ortaya koyabilmek için dikkat edilmesi gereken hususlar (metnin müellife aidiyeti ve onun yazdığı şekliyle tespiti) açıklandıktan sonra Topkapı Sarayı Arşivi’nde bulunan iki kaside metni ve bu metinler görülmeden yapılan neşirleri karşılaştırılmıştır. Bu şekilde araştırmacıların, padişaha sunulan kaside-

5 Bu eser yayımlanmıştır: Ömer Özkan, *II. Murat Devri Şairlerinden Bursalı Nakkaş Safi ve Dîvânı* (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2015).

6 Bu divan yayımlanmıştır: Cezerî Kâsım Paşa, *Sâfi Divanı*, haz. Ahmet Sevgi ve Hakan Sevindik (Konya: Palet, 2016).

lerin orijinaline ne derece yakın metinler kurduğu kontrol edilmek istenmiştir. Bu aynı zamanda metinlerin tespitinde kütüphanelerdeki nüshalarının yanı sıra –mümkün ve mevcutsa– arşiv belgelerinin de görülmesinin yararına işaret etmektedir. İkinci makale, *Latîfî Tezkiresi* üzerine yapılan neşrin⁷ kıymeti, takdir edilmesi gereken yönleri, bazı eksik yanları, daha önceki neşirlerden farkları ve edebiyat araştırmalarına olan/olacak katkısı hakkındadır. Erünsal burada eleştiri yazılarında olması gerektiğini söylediği “yapıcı tenkit”in (s. 486) güzel bir örneğini ortaya koymuştur. Bölümün son yazısında ise yazma eserlerin adının ve müellifinin tespitinde karşılaşılan zorluklar ve bunları aşmak için önerilen yöntemler geniş bibliyografik bilgi ve örneklerle ele alınmıştır.

Araştırmacının çeşitli konulardaki yazı ve bildirileri ise “Müteferrik” adı altında beşinci ve son bölümde yer alır. Bazı kütüphane ve arşivlerde muhtelif konulara dair eser ve belgelerin bu isim altında sınıflandırıldığı düşünüldüğünde bölüm başlığının titizlikle seçildiği anlaşılmaktadır. “Türk Edebiyatında Yemen İmajı” adlı ilk yazıda sırasıyla divan, tekke ve halk edebiyatlarında söz konusu coğrafyanın ne şekilde temsil edildiği türkû ve atasözleri de dâhil çeşitli manzum ve mensur metinlerden örneklerle ortaya konmuştur. “Türk Edebiyatında Endülüs’e İlginin Uyanmasında Ziya Paşa’nın *Endülüs Tarihi* Adlı Tercümesinin Rolü ve Bu Tercümenin Yapılış Nedenleri” başlıklı makalede ise söz konusu eserle ilgili bazı tartışmalı konular üzerinde durulduktan sonra eserin tercüme edilme sebepleri irdelenir. Erünsal’ın edebiyat tarihi ile ilgili çalışmalarının yalnızca klasik Türk edebiyatı ile sınırlı kalmadığını gösteren bu bölüm, ilk olarak *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*’nde yayımlanan “Orhan Şaik Gökyay (1902-1994)” adlı yazıyla son bulur.

Türk akademisinde sık sık, belli bir konuda yazılan kitapların bile sonraki baskılarının neredeyse hiçbir değişikliğe gidilmeden yapıldığı göz önüne alındığında farklı konulardaki yirmi iki yazının çoğunun “yeniden üretilmesi”nin bilimsel açıdan önemi ve kıymeti ortadadır. Özellikle yazıların ilk yayımlandığı tarihlerden sonra yapılan akademik çalışmaların da görülüp değerlendirilmesi genç araştırmacıların örnek alması gereken bir durumdur. Dolayısıyla gerek İsmail Erünsal Hoca’nın tutumunun gerekse makalelerde ele alınan konuların/sorulan soruların ileri ve geliştirilmiş araştırmalara kapı araladığı söylenebilir.

7 Bk. Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, haz. Rıdvan Canım (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2000).

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Erünsal'ın yaptığı gibi arşiv belgelerinden yararlanabilmek belli bir eğitimi gerektirmektedir. Özellikle klasik Türk edebiyatı araştırmacılarının bu belgeleri kullanabilmesi için öncelikle bunları tanınması ve sonra okuyabilmesi elzemdir. Bu da en pratik şekilde üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde en azından lisansüstü seviyede paleografya ve diplomatika vb. derslerin –belki talep eden– öğrencilere/araştırmacılara teklif edilmesi/sunulması ile hallolabilecek bir meseledir. Bunun için elbette öncelikle günümüz edebiyat tarihi araştırmacıları tarafından bu kaynakların ehemmiyetinin kabul ve takdir edilmesi gerekmektedir. Son olarak kitaptaki yazıların konularına göre tasnif edilip özenle seçilen bölüm başlıkları altında verilmesinin kitaptan istifadeyi had safhaya çıkaran unsurlardan olduğu belirtilmelidir.